

BİR İNGİLİZ MÜDAHALESİ: GENERAL ALLENBY NOTASI (13. KOLORDU'NUN LAĞVEDİLMESİ SORUNU)

Selçuk Ural*

İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin paylaşılması amacıyla bazı gizli anlaşmalar yaptılar. Buna göre; Rusya; Doğu Anadolu'yu, Fransa; Adana ve Musul Vilayetleri ile Suriye'yi, İtalya; Güneybatı Anadolu'yu, Yunanistan; Batı Anadolu'yu ve İngiltere Arap topraklarını işgal edecekti¹.

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de imzalamak zorunda kaldığı Mondros Mütarekesi ile gizli anlaşmaları uygulamak için tarihi fırsatı elde etti. İngiltere, Mütareke taslağını hazırlarken iki hususa büyük önem ve öncelik vermişti. Bunlardan ilki Osmanlı ordularının, 1914 sınırı ötesinde ele geçirdiği yerleri (Güney Kafkasya, Kuzeybatı İran ve Elviye-i Selâse) boşalttırmak bu arada, ekonomik ve stratejik açıdan büyük öneme sahip bölgeleri (Musul, Adana, Antep, Urfa ve Maraş gibi) işgal etmektir. İkinci husus Osmanlı ordularını, hem yeni bir harekât yapamayacak, hem de işgallere karşı gelemeyecek derecede zayıf düşürmektir. İlk husus Mütareke'nin yedinci, on birinci ve on beşinci maddelerinin kapsamı içerisinde yer alırken ikinci husus, beşinci ve yirminci madde ile sağlanmaya çalışıldı².

* Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Anlaşmalar hakkında geniş bilgi için bkz: Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, Ankara 1996, s.542-546; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, III/2, Ankara 1983, s.102-128; *Türkiye'nin Parçalanması ve Rus Politikası (1914-1917)*, haz: Nurer Uğurlu, İstanbul 2004, s.523-529.

² Maddeler hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948, s.33-62; Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, I, İstanbul, 1993, s.93-145.

SELÇUK URAL

İngiltere, Kasım 1918-Ocak 1919 tarihleri arasında ilk hususu, büyük bir sorunla karşılaşmadan planladığı şekilde halletmeyi başardı. Bundan sonra ikinci hususun gerçekleştirilmesine geçilebilirdi. Kaldı ki, Osmanlı Hükümeti de, orduların yeniden yapılandırılmasını öngören beşinci madde ile ilgili çalışmaları başlatmıştı. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, 6 Kasım'da 1282-1300, 28 Kasım'da 1300-1309 ve 6 Ocak'ta 1314-1316 doğumluların terhisi için emir verdi. Buna göre, barış teşkilatının 1310-1313 doğumlulardan meydana getirilmesine karar verildi³. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti, terhise bağlı olarak mevcutları azalacak olan tümenlerin sayısında indirime giderek Osmanlı ordusunu 20 tümeden oluşan bir kuvvet haline getirdi. Arkasından ordu komutanlıkları lağvedilerek, kolordu sistemine geçildi. 2 Ocak 1919'da İtilaf Kuvvetleri Başkomutanlığı'na gönderilen yazıda; Osmanlı kuvvetlerinin 9 Kolordu ve 20 Tümeden oluşturulmasına karar verildiği belirtildi⁴.

Irak Cephesi'nde konuşlandırılmış olan 6. Ordu Komutanlığı, aldığı emirler doğrultusunda Musul Vilayeti'ni boşaltarak Diyarbakır Vilayeti'ne çekilirken bir yandan da, terhise ilgili çalışmaları eldeki imkanlar ölçüsünde ve İngilizlerin engellemelerine rağmen yapmaya çalışıyordu⁵. Bundan sonraki adımın 6. Ordu Komutanlığı'nın lağvedilmesi ve kolorduya dönüştürülmesi olmalıydı. Fakat bu değişiklik aynen 9. Ordu'da olduğu gibi sonraya bırakıldı. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi her iki ordu bir kısım bölgeyi boşaltmak zorunda olduğu için birlikler henüz kalıcı konuş merkezlerine ulaşamamışlardı. İkincisi ise mevsim şartları ve nakil vasıtalarının yetersizliği sebebiyle terhiste birtakım aksamlar yaşanmasıydı. Bundan dolayı birliklerde ne kadar asker kaldığı ve hangisinin lağvedileceği tam olarak açıklık kazanmamıştı⁶.

6. Ordu'daki değişim 9. Ordu'ya göre daha hızlı oldu. 6. Ordu Musul Vilayeti'ni boşaltıp, Diyarbakır Vilayeti'nde konuşlanınca kolorduya dönüştürülmesi için çalışmalar başlatıldı. 9 Şubat 1919'da Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa imzasıyla 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'ya gönderilen telgrafta; Ordu ünvanınının 13. Kolordu'ya dönüştürüldüğü ve Kolordu'ya uygun bir kişinin vekalet etmesi istendi. Alınan karar doğrultusunda 2. ve 5. tümenler, 13. Kolordu'yu bağlanmış oldu⁷.

9. Ordu'daki değişikliğin 2 Nisan 1919'da yapıldığı dikkate alındığında⁸, 6. Ordu'daki değişikliğin arkasında İngiliz baskısının önemli rol oynadığı söylenebilir. Çünkü Musul Vilayeti boşaltılmışsa da, terhisin gecikmesi ve depoların kuzeye

³ Selçuk Ural, *Vilâyat-ı Şarkiye'de Mondros Mütarekesi'nin Uygulanışı ve İtilaf Devletleri Tarafından Kontrolü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erzurum 2002, s.56.

⁴ Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, *İstiklâl Harbi Kataloğu (ATASE, İSH)*, K.27, G.6, B.6-1.

⁵ ATASE, İSH, K.60, G.39, B.39-1.

⁶ ATASE, İSH, K.3, G.19, B.19-1.

⁷ Ali İhsan Sabis, *Birinci Dünya Harbi, IV*, İstanbul 1991, s.330.

⁸ ATASE, İSH, K.21, G.17, B.17-3,4.

ALLENBY NOTASI

nakledilmesi İngilizlerin tepkisine neden olmuştu⁹. Bu sebeplerden dolayı 6. Ordu hâlâ önemli askeri bir kuvvet olmaya devam ediyordu. Bunun bilincinde olan İngilizler, Irak'a hakim olmak ve Anadolu'ya nüfuz etmek noktasında 6. Ordu'yu bir tehdit olarak görüyorlardı. Zira İngiliz askeri ve siyasi makamları, Osmanlı makamlarının aksine Irak'ın kuzey sınırının Osmaniye-Siverek-Silvan-Siirt hattı olarak kabul etmekteydi¹⁰. Buna göre Adana Vilayeti'nin bir kısmı, Urfa, Antep Sancakları ve Diyarbakır Vilayeti'nin büyük kısmı işgal edilmesi gereken bölge içinde kalıyordu. Bundan dolayı Mütareke hükümleri bir an önce 6. Ordu'da uygulamaya sokulmalıydı. Osmanlı Hükümeti'ne yapılan baskının sonucu olarak 6. Ordu yukarıda bahsedildiği gibi 9 Şubat 1919'da 13. Kolordu'ya dönüştürüldü. Bu değişiklik hem asker mevcudunda, hem de elde tutulacak silah ve cephane miktarında önemli indirime gidilmesi anlamına geliyordu. Bunu takiben kolordunun elindeki kadro fazlası silahların İstanbul'a gönderilmesi de gerekiyordu¹¹.

İngilizler için bunlar yeterli değildi. Onlar Mütareke hükümleri çerçevesinde kurulan ve yine Mütareke hükümlerinin dışına çıkmayan kolorduyu tamamen ortadan kaldırmak istiyorlardı. Mısır İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Allenby, Osmanlı ve İstanbul'daki İngiliz makamlarının 6 Ocak 1919'da üzerinde anlaştığı barış teşkilatı taslağını hiçe sayarak 12 Şubat 1919'da Hariciye Nezâreti'ne bir nota verdi. 12 maddeden oluşan notada şu istekler yer alıyordu:

"1- Altıncı Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın me'mûriyyetine hitâm verilecektir.

"2- Altıncı Ordu kâmilten teslim-i silâh ederek top-mitralyöz ve eslihâ-ı sairesi mu'ayyen bir noktada tarafıma itâ olunacaktır.

"3- Tarafımızdan emir verildiğinde ahalinin yedinde bulunan eslihâ toplanacaktır.

"4- Benim muntıkam dahilinde ihtiyaç olmayan Türk jandarması teslim-i silâh edecekler ve emrim mucibince terhis olunacaktır. Taht-ı idaremdeki menâtik dahilinde bulunan Türk jandarması terhis olunmaya kadar emrime tâbi' tutulacaktır.

"5- Hâl ve hareketleri 'adem-i me'mûriyyete mucib olan me'mûrin-i Osmaniye emrime göre 'azledileceğinden ve bunların yerine nasb ve tayin kılınacak me'mûrin-i cedidenin esâmîsi berây-i tasvîb tarafıma verilecektir.

⁹ ATASE, İSH, K.1, G.14, B.14-1.

¹⁰ ATASE, İSH, K.1, G.13, B.13-11,12.

¹¹ Silah ve cephaneyle ilgili olarak önce Musul Vilayeti'nin sınırları dahilindekiler Diyarbakır Vilayeti'ne taşındı (ATASE, İSH, K.2, G.81, B.81-1). Daha sonra nakledilen silahların envanterini çıkarmak amacıyla sayımı yapıldı ve küçük depolardaki malzemeler büyük depolara nakledilerek, kontrol altına alındı (ATASE, İSH, K.72, G.85, B.85-1). Bütün bu çalışmaların arkasından, kadro fazlası silahların Samsun üzerinden İstanbul'a gönderilmesine karar verildi (ATASE, İSH, K.12, G.109, B.109-2). Kolordu Komutanlığı 1919 yılı Mayıs ayı başlarında ilk kabile olarak 31333 sürgü kolu, 198 makineli tüfek ve 26 top kamasını Sivas üzerinden Samsun'a gönderdi (ATASE, İSH, K.206, G.25, B.25-1).

SELÇUK URAL

"6- Ahvâlin müsâ'adesine göre Ermenileri kendi memleketlerine geri göndereceğim. Bunların mekânları arazi ve emlâk-ı sairesi şimdi kendilerine iade olunacaktır. Ermenilerin kendi memleketlerine gönderilmeleri hususunda mu'âvenet ve mallarına îrât edilmiş olan zarar ve ziyânı tazmîn etmek üzere icâb eden yerleri ziyaret edecek bil-cümle zâbitanuma teshilat ibrâz edilecektir.

"7- Gerek cinâyat ve gerek asayiş-i umûmîyeyi ihlal edecek ef'âlin icrasıyla müttehim bulunan kimseleri tevkif ettireceğim. Ve bu dahi tamamiyle reyime muhavvel bulunacaktır.

"8- Konya'nın şarkında bulunan bütün şimendifer hatları tarafımdan kontrol olunacaktır.

"9-Taht-ı idaremdeki umûm telgraf ve telefon hatlarını kontrol edeceğim ve Türkçe olarak şifre telgrafları asla kabul olunmayacaktır.

"10-Lağvolunacak Altıncı Ordu'nun efrâdı..... tarihinden itibaren haftada 900 kişi olmak suretiyle memleketlerine sevk ve i'zâm edilecektir.

"11- Me'mûrin-i Osmaniye, Hind ordumuzun efrâdı dahil olduğu halde bil-cümle firarileri teslim eyleyecektir.

"12- İstedğim mevkii işgal etmek salahiyetini haiz olduğum vareste-i izahtır.

"Baladaki sekizinci maddede zikr olunan "Kontrol" hükmünden matlûb şudur ki: Tarafımdan işar kılınacak zamanlarda Bağdat hattının askeri veya sivil her türlü nakliyatını arzu ettiğim vechile icra ettireceğim gibi, hatt-ı mezkûru her cins nakliyat icrasından her daim men eylemek salâhiyyetini hâ'iz olacağım."¹²

Görülüyor ki General Allenby, kendini Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Reisi'nin ve hatta Harbiye Nazırı'nın üstünde görmekte ve doğrudan doğruya hükümetten askeri ve mülki isteklerde bulunma cüretini gösterebilmekteydi. Notanın içerdiği hükümler, Mondros Mütarekesi'nin hükümlerinden daha ağırdı. Mütarekede küçültülmesi öngörülen ordu, notada ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu. Jandarma kuvvetleri de, terhis edilmek suretiyle kolordu bölgesinde mevcut huzur ve güven ortamı yok edilerek, asayişsizliğin kök salması arzulanıyordu. Böyle bir ortamda değil bölgenin, bütün Vilâyât-ı Sitte'nin İngiliz müdahalesine açık hale gelmesi kaçınılmazdı. Mülkiyeye ait isteklerin askeri isteklerden aşağı kalır tarafı yoktu. Hükümetin otoritesi alaşağı ediliyordu. Mülki memurlar, Osmanlı Hükümeti yerine İngiliz generalinin emirlerini dikkate almaya zorlanıyordu. Bunun gerçekleşmesi durumunda Osmanlı Hükümeti'nin bölge üzerindeki gücünün ve söz hakkının kalmayacağı tabiiydi.¹³

¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezâreti Kalem-i Mahsusa Kataloğu (BOA, DH-KMS), 50-1/83.

¹³ Antep, Urfa ve Maraş'ın işgalinden sonra İngiliz işgal komutanları General Allenby'in notası gereği mutasarrıflardan; memurların adları ve görevlerini gösteren listelerin verilmesinin yanı sıra,

ALLENBY NOTASI

Nota, hem Harbiye Nezâreti, hem de Kolordu'da büyük yankı yaptı. Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa'nın notaya ilişkin ilk tepkisi milli çıkarların korunması noktasında umut vericiydi. Ömer Yaver Paşa, 13 Şubat'ta 13. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği yazıda General Allenby'nin isteklerinin hükümet tarafından kabul edilemeyecek nitelikte ağır olduğunu açıklamaktaydı¹⁴. Harbiye Nazırı ikinci telgrafında; Hükümetin notaya dair girişimlerde bulunduğunu, girişimlerden bir sonuç almadan İngilizlerin harekete geçeceğini düşünmediğini belirterek o güne kadar silah, cephane vs. askeri malzemelerin derhal Diyarbakır'ın kuzeyine nakledilmesini istedi¹⁵. Fakat iki gün sonra gönderdiği yazıda ise 13. Kolordu Komutanlığı'na vekâleten Miralay Ahmet Cevdet Bey'in tayin edildiğini bildirmekteydi. Son telgraftan Hükümetin notayı kabul etmek yönünde karar değiştirmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Ali İhsan Paşa, yabancı bir generalin emriyle görevden alınmak istenmesini Hükümetin aczine bağlamaktaydı. Ona göre Osmanlı Hükümeti aldığı bu kararla İngilizlerin maşası haline gelmiştir¹⁶. Ali İhsan Paşa, geri çağırılmasıyla ilgili kararı değiştirmek için epey uğraştıktan sonra, kararın değiştirilemeyeceğini anlayarak komutayı Miralay Cevdet Bey'e teslim ederek İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı¹⁷.

Böylece notanın ilk maddesi uygulanmış oldu. Azil sorununa Osmanlı ordularının teşkilatlanması açısından bakıldığında Ali İhsan Paşa'nın kolordu komutanlığında kalmasında herhangi bir sakınca yoktu. Çünkü mirliva rütbesine sahip olup da, kolorduyu komuta eden pek çok komutan vardı. Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa buna örnek gösterilebilir. Fakat İngiliz makamları Musul'un boşaltılması başta olmak üzere, Yarbay Kiling'i tutuklatması¹⁸ ve silahların tesliminde sorunlar çıkarması gibi sebeplerden ötürü Ali İhsan Paşa'yı kolordunun başında görmek istemiyorlardı. İngilizler, Ali İhsan Paşa'nın azlini istemekle ilgili, ileri görüşlü ve yetenekli komutanları görevden alarak orduyu ve milleti başsız bırakmak ve yerlerine isteklerini kayıtsız şartsız yerine getirecek kişileri getirmek şeklinde ifade edilebilecek gizli planı uygulamaya sokmuş oldular¹⁹. Ali İhsan

haberleşme merkezlerinin teslimini istediler. Bu durumda, Dahiliye Nezâreti'nden talimat istemek zorunda kalan mutasarrıflıklara; Notanın askeriye ait hususların Harbiye Nezâreti tarafından uygulamaya sokulduğu belirtilerek mülkiyeye ait hususlarında kendileri tarafından yerine getirilmesi emrediliyordu (Dahiliye Nezâreti'nden Urfa, Antep ve Maraş Mutasarrıflıklarına 26 Nisan 1919 Tarihli Telgraf -BOA, DH-KMS, 50-1/83)

¹⁴ ATASE, İSH, K.21, G.30, B.30-1.

¹⁵ ATASE, İSH, K.21, G.30, B.30-2.

¹⁶ Ali Sabis, a.g.e.s.333.

¹⁷ Ali Sabis, a.g.e., s.334-335; Ali İhsan Paşa, pek çok seçeneği değerlendirdikten sonra İstanbul'a dönmeye karar verdi. Seçeneklerden biri Diyarbakır'a çekilmektir. Fakat Cevdet Bey'e güvenemediği için bu kararı uygulayamadı. Ali İhsan Paşa'nın İstanbul'a gitmek istemesinin sebeplerinden biri de Mustafa Kemal, Cevat ve Fevzi Paşalarla birlikte ülkenin kurtuluşu noktasında ortak hareket edebilmek içindi.

¹⁸ Yarbay Kiling sözde esirlerin iadesi hususunda yapılan çalışmalarını kontrol etmek amacıyla kolordu bölgesine gönderilmişti. Ama gerçekte aşiretleri kolordu aleyhine kışkırtmak için gizli çalışmalar yürütüyordu. Bunun ortaya çıkması üzerine Ali İhsan Paşa'nın emriyle tutuklanmıştı (ATASE, İSH, K.8, G.83, B.83-1).

¹⁹ ATASE, İSH, K.88, G.178, B.178-3.

SELÇUK URAL

Paşa'nın azlini, kısa süre sonra 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın azli izleyecekti²⁰.

Harbiye Nezâreti, Ali İhsan Paşa'yı görevden almasına karşın, kolordunun lağvedilmesine şiddetle karşı çıktı. 23 Şubat 1919'da Anadolu'daki İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Milne'ye gönderilen yazıda; Osmanlı ordularının yeniden yapılandırılması hakkında bilgi verildikten sonra, General Allenby'nin 6. Ordu'nun ortadan kaldırılmasını, askerini terhis ve silahlarını teslim etmesini istediğine yer verilerek, isteklerin uygulanması halinde bölgede tek bir düzenli birliğin kalmayacağı ve Mütareke'nin gereği olan asayişin bir daha düzeltilemeyecek derecede bozulacağına dikkat çekildi²¹. Yazıda en dikkati çeken husus Mütareke hükümleriyle notanın içeriği arasındaki çelişkinin ortaya konulmasıdır. Zira 13. Kolordu Mütareke hükümlerine göre meydana getirilmişti ve yine onun emrettiği görevleri yerine getirmeye çalışıyordu. Bu durumda General Allenby'nin Mütareke'nin uygulanışı noktasında en küçük bir sorumluluğu olmadığı halde Mütareke'yle açıkça çelişen isteklerinin kabul ve uygulanmasına imkan yoktu.

13. Kolordu Komutanı Ahmet Cevdet Bey de, notanın yeni bir Mütarekeden farksız olduğunu düşünmekteydi. Bu yüzden, ne şekilde hareket edileceği hususunda Harbiye Nezâreti'nden bilgi istemek zorunda kaldı. Harbiye Nezâreti'nce verilen cevapta; İstanbul'da ikinci bir Mütareke'nin yapılmadığı, Allenby tarafından verilen notanın uygulanıp uygulanmayacağı hususunda ise tarafların henüz anlaşmaya varmadığı, yine de her ihtimal göz önünde bulundurularak, gerekli hazırlıklarının yapılması istendi²².

13. Kolordu Komutanlığı, notada yer alan istekleri yerine getirmek niyetinde değildi. Yukarıda ki yazısı göz önüne alındığında Harbiye Nezâreti'nin de aynı fikirde olduğu söylenebilir. Nezâret, İngiliz kuvvetlerinin notayı gerekçe göstererek, sınırı geçmesi ve birliklerle çatışmaya girerek Mütareke'nin geleceğini tehlikeye düşürebileceği ihtimalinden hareketle 1 Mart 1919'da 13. Kolordu'ya şu emirleri gönderdi:

1- İngilizler büyük kuvvetlerle geldiğinde ve kesin bir zorunluluk halinde ateş açmadan geri çekilmek gerekir.

2- İngilizlerin subay ve erlere yönelik propagandalarına imkan verilmemelidir. Özellikle askerin esir edilmesine yol açacak tavır ve hareketlerden kaçınılmalıdır.

3- Allenby'nin isteklerin uygulanamayacağı hususunda girişimler sürdürülmektedir. Girişimlerden bir sonuç alınmaya kadar İngilizlerin askeri taktikleri karşısında tedricen geri çekilmek zorunda kalırsa Elazığ yönüne

²⁰ ATASE, İSH, K.122, G.29, B.29-12.

²¹ ATASE, İSH, K.21, G.33, B.33-2,3.

²² ATASE, İSH, K.21, G.51, B.51-1.

ALLENBY NOTASI

çekilerek Bitlis Vilayeti'ni savunmasız bırakmak doğru olmayacağından, 2. Tümen'in Bitlis ve civarına, 5. Tümen'in de Elazığ Vilayeti'ne çekilmesi lazımdır²³.

Telgraftan Harbiye Nezâreti'nin yaptığı girişimlerden pek de ümitli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple bir sonraki yazıda; ülkenin çıkarları gözetilerek girişimlerin sonucu alınıncaya kadar İngilizlerle ilişkilerin iyi niyetle sürdürülmesi ve bir çatışmaya meydan verilmemesi isteniyordu²⁴. Harbiye Nezâreti bir başka telgrafta ise; General Allenby'nin ast-üst ilişkisi itibarıyla Anadolu'da görev yapan İngiliz makamlarına bağlı olmadığına dikkat çekerek, bölgedeki İngiliz kuvvetleriyle yürütülen ilişkilerde iki hususa önem verilmesini istedi. Bunlardan ilki İngilizlerin niyet ve hareketlerinin yakından izlenmesi ve bir askeri harekât karşında 1 Mart tarihli emir doğrultusunda hareket edilmesiydi. İkinci husus ise İngilizlerin, Elazığ, Diyarbakır ve Malatya yönlerinde ilerlemesi halinde buradaki depoların ele geçmesini önlemek için malzemelerin daha kuzeye nakledilmesiydi²⁵.

Osmanlı tarafında bu yazışmalar yapılırken, bölgedeki İngiliz askeri makamları da notayı hayata geçirmek için bir takım çalışmalar başlattı. 28. İngiliz Tümen Komutanı, Ahmet Cevdet Bey'e ve 5. Tümen Komutanı Kenan Bey'e gönderdiği ortak telgrafta; İngiliz Hükümeti'nin temsilcisi sıfatıyla General Devi'nin 11 Mart'ta kendileriyle görüşmek üzere geleceğini belirterek, komutanları Resulayn'a davet etti. Arappeykârı'nda ki İngiliz Müfreze Komutanı ise 6 Mart'ta Urfa Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazıda; General Devi'nin 12 Mart'ta Arappeykârı'nda aşiret reislerine konferans vermek istediğini bu sebeple reislerin ve Suruç Kaymakamı'nın konuşmada hazır bulunmasını istedi. Bu davet, notanın verilmesinden sonra aşiretlere, mülki ve askeri makamlara yönelik yapılan beşinci davetti. Cevdet Bey, -ilk dört davete verdiği cevabı tekrarlayarak- siyasi konularda hükümetten emir almadıkça görüşmesinin uygun olmadığı cevabını verdiği gibi, Urfa Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazı da aşiret reislerinin gönderilmemesi hususunda Suruç Kaymakamı'nın fikrine katıldığını ifade etti²⁶. Cevdet Bey, İngiliz girişimleri hakkında 7 Mart'ta Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafta; girişimler ile notanın aynı zamana denk gelmesini manidar bularak, İngilizlerin yeni oldu bittilerle işgalleri genişletmek istediğini belirtti. Ayrıca Cevdet Bey, bütün silahların tesliminde ısrar edilmesi durumunda 13. Kolordu'nun silahları teslim etmemek için iç bölgelere çekileceğini ifade etti²⁷. Cevdet Bey, son olarak General Marshall'ın yarım bıraktığı işleri General Allenby'nin tamamlamak için adı geçen notayı verdiğini, isteklerin yerine getirilmesi durumunda Toroslardan, Van Gölü'ne

²³ ATASE, İSH, K.21, G.38, B.38-1.

²⁴ ATASE, İSH, K.21, G.74, B.74-1.

²⁵ ATASE, İSH, K.21, G.78, B.78-1, 2.

²⁶ ATASE, İSH, K.21, G.43, B.43-1.

²⁷ ATASE, İSH, K.21, G.43, B.43-2.

SELÇUK URAL

kadar uzanan bölgede büyük bir Ermeni Devleti'nin kurulması önünde hiçbir engel kalmayacağını ileri sürdü. Ona göre; Urfa Sancağı'nın işgali projenin ilk adımıydı²⁸.

Cevdet Bey'in ileri sürdüğü fikirler ve yaptığı itirazlar hiç de yabana atılacak şeyler değildi. Zira İngilizler, Mondros Mütarekesi'nin yedinci ve on altıncı maddelerini öne sürerek Musul Vilayeti'ni boşalttırmışlardı. Şimdi ise 13. Kolordu'nun lağvedilmesinde ve silahların tesliminde ısrar ederek, Kolordu'yu Siirt-Diyarbakır-Maden-Siverek-Urfa-Birecik hattının kuzeyine atmaya çalışmaktaydılar. Bu açıdan bakıldığında Harbiye Nezâreti'nin 1 Mart 1919 tarihli emri ve Cevdet Bey'in silahları teslim etmektense kuzeye çekilecekleri tarzındaki açıklaması Vilâyât-ı Sitte'nin top yekün elden çıkmasını önlemeye yönelikti.

Bölgedeki hareketlilik dikkate alındığında İngilizlerin Osmanlı Hükümeti'nin elini kolunu bağlamak istedikleri anlaşılmaktadır. Bölgedeki İngiliz askeri makamları, notayı uygulamak için çalışırken İstanbul'dakiler de, General Allenby'nin Mısır'dan sorumlu bir komutan olduğunu görmezlikten gelerek, notada yer alan istekleri Mondros Mütarekesi'nin hükmü gibi kabul ettirmek için çaba gösteriyordu. İngiliz Yüksek Komiserliği, 10 Nisan 1919'da Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda; 13. Kolordu'nun General Allenby tarafından verilen emirlere muhalefet ettiğini ifade ederek(!), notanın derhal kabul ve uygulanmasını istedi²⁹. Harbiye Nezâreti, 21 Nisan 1919'da verdiği cevapta şu hususlara yer verdi:

1- 12 Şubat 1919 tarihli notanın uygulanmasında ne Harbiye Nezâreti'nce, ne de 13. Kolordu Komutanlığı'nca engel çıkarılması söz konusu değildir.

2- 13. Kolordu Komutanlığı işgallere karşı protestodan öte hiçbir harekette bulunmamıştır.

3- 13. Kolordu'nun yerini alabilecek herhangi bir kuvvet olmadığından lağv ve buna bağlı olarak terhis işlemleri başlatılmamıştır. Bu durumda silah, cephane vs. askeri malzeme de İngilizlere teslim edilmemiştir.

4- Şırnak tarafında Kürt ve Arap aşiretleri arasında muhtemel çatışmaları engellemek isteyen İngiliz kuvvetlerinin Kolordu'dan yardım isteğinde bulunması, Kolordu'ya duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır³⁰.

İngilizler, Antep, Urfa ve Maraş'ın işgalini General Allenby'nin istekleriyle meşrulaştırıp Osmanlı Hükümeti'ne de kabul ettirmelerine rağmen, işgalleri yeterli görmüyorlardı. Zira 7 Kasım 1918'de General Marshall ile Ali İhsan Paşa arasında yapılan görüşmede, Adana, Diyarbakır ve Bitlis Vilayetleri'nin Irak'ın sınırları içerisinde olduğu ileri sürülmüştü³¹. Bu durumda 13. Kolordu adı

²⁸ ATASE, İSH, K.21, G.43, B.43-3; İngilizlerin bir Ermeni devleti yaratmak istediği fikri bölgedeki çeşitli cemiyetler tarafından da dile getiriliyordu. Cemiyetler buna engel olmak için Erzurum'da yapılması planlanan kongreye delege göndermeye bile karar vermişlerdi (Harp Tarihi Vesikalari Dergisi (HTVD), Sayı:5 (Eylül 1953), BN:100)

²⁹ ATASE, İSH, K.21, G.85, B.85-3, 4.

³⁰ ATASE, İSH, K.21, G.85, B.85-1, 2.

³¹ ATASE, İSH, K.1, G.14, B.14-1.

ALLENBY NOTASI

geçen vilayetlerin işgalinin önündeki yegâne engeldi. General Allenby'nin istekleri uygulamaya sokulduğunda hem Irak'ın tamamı – kuzey sınırı Diyarbakır'dan geçecek şekilde– Osmanlı yönetiminden koparılacak, hem de Mütareke'nin yirmi dördüncü maddesinin uygulanması için uygun ortam yaratılmış olacaktı. Kaldı ki İngilizler maddeyi hayata geçirmek için Ermeni azınlığı ve bir kısım ayrılıkçı Kürt aşiretleri arasında ciddi propagandalar yapmaktaydı³².

İngilizler, Kolordu'yu sıkıştırmak ve Hükümet'e lağv kararı aldırarak için bir yandan Irak'taki işgal sahasını kuzeye doğru genişletirken³³, diğer yandan da Fırat nehrinin doğusuna geçmek için harekât başlattı³⁴. Askeri harekâtlar son ana kadar büyük gizlilik içerisinde yapıldığından tepkiler protestodan öteye geçemiyordu. İngiliz makamları başvurulara verdikleri cevaplarda, protestoları önemsemediklerini ifade etmekten çekinmiyorlardı. Ahmet Cevdet Bey, 28 Mayıs'ta Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafta; İngilizlerin Kolordu'yu muhatap almamalarına ve işgallere ilişkin bilgi vermemelerine karşılık kendilerinin de, Allenby'nin notasını kabul etmemeleri şeklinde bir politika izlenmesini önerdi³⁵. Harbiye Nezâreti, teklifi ciddi bulmadı. Çünkü bu tarihe kadar notanın terhis ve silah teslimi dışında kalan hususları kabul ve uyguladıklarını belirterek bu gerçek ortada iken, notadan haberdar değilmiş gibi davranmanın doğru olmadığını düşünüyordu³⁶. Anlaşılan Harbiye Nezâreti, notayı kısmen kabul ederek kolordunun lağvedilmesi ve silahların teslimi hususlarında İngilizlerin geri adım atmasını sağlayabileceğini düşünmekteydi. Fakat Ahmet Cevdet Bey, gerek notanın hukuki statüsü, gerekse İngilizlerin hedefleri hakkında Harbiye Nezâreti'nden farklı düşünüyordu. Cevdet Bey, notayı Mondros Mütarekesi'nin bir şartı olarak mı, yoksa yeni bir Mütareke gibi kabul edip etmeyecekleri sorusunu yönelttikten sonra, eğer birinci şık doğru ise İngilizlerin Kolordu'nun lağvedilmesini istemeyeceğini, eğer ikinci şık doğru ise bunun, hükümet tarafından onaylanması gerektiğine dikkat çekerek her iki hususun da, şu ana kadar belirsiz kaldığını ifade etti ve açıklığa kavuşturulmasını istedi³⁷.

Cevdet Bey, ikinci konu olarak İngilizlerin hedeflerine dair fikirlerini ortaya koydu. General Allenby'nin isteklerinin kabul edilmesi İngilizlere Irak ve Vilâyât-ı Sitte'ye yönelik amaçlarını gerçekleştirmeleri için gerekli fırsatı verecekti. Zira İngilizler, Vilâyât-ı Sitte'nin tamamında olmasa bile bir kısmı üzerinde öteden beri hak iddia etmekteydi. Nota kabul edildiği an bölgede yeni İngiliz harekâtının önüne geçilemezdi. Özellikle –ikinci madde bir yana– üçüncü, dördüncü, beşinci ve on ikinci maddeler devleti içinden çıkılmaz sıkıntılara sokacak nitelikteydi. Bu

³² ATASE, İSH, K.8, G.78, B.78-2.

³³ ATASE, İSH, K.21, G.95, B.95-1.

³⁴ Türk İstiklâl Harbi, I, Ankara 1991, s.136-139.

³⁵ ATASE, İSH, K.21, G.95, B.95-1.

³⁶ ATASE, İSH, K.21, G.95, B.95-5.

³⁷ ATASE, İSH, K.21, G.95, B.95-6.

SELÇUK URAL

yüzden notanın uygulanması kabul edilemezdi³⁸. Cevdet Bey, son olarak Kolordu'nun izleyeceği yolu şu sözleriyle ortaya koyuyordu: "*Kolordu Allenby metâlibinden bahsetmek isteyecek her İngiliz zâbitine bunlardan haberdar olmadığını beyan edecek ve bu hususta bir talepleri varsa bunu Dersaadet'e yapmaları ve oradan alınacak emre göre hareket edeceği cevabı vermek usulünü takip edeceği ve bu hususta fırkalara da yeni emir ve talimatlar tebliğine lüzum görülmediği de maruzdur*"³⁹.

Cevdet Bey'in sözlerinden Hükümet'in 13. Kolordu'nun lağvedilmesi sorunu hakkında yeterince çaba sarf etmediği fikrini taşıdığı sonucu çıkmaktadır. Şurası bir gerçektir ki, Musul'un boşaltılmasına bağlı olarak gündeme gelen 6. Ordu/13. Kolordu meselesi, şimdi Vilâyât-ı Sitte'nin güvenliği meselesi haline dönüşmüştür.

13. Kolordu'nun 12 Şubat notasıyla var olup olmama sorunuyla karşı karşıya kalması hem Kolordu, hem de Hükümet'in otoritesine büyük darbe vurmuştur. Öyle ki bölgede o güne kadar adi nitelikli tek tük olay meydana gelirken, o tarihten itibaren Ermeniler ve bazı ayrılıkçı Kürt aşiretleri pek çok siyasi olaya yol açmaya başladı. Artan asayişsizlik, vergi tahsilatında da ciddi düşüşlerin yaşanmasına yol açtı. Maliye Nezâreti ile Harbiye Nezâreti arasında 10-12 Mayıs tarihlerinde yapılan yazışma bu hususu gözler önüne sermekteydi. Maliye Nezâreti, bölgedeki vergi tahsilatının artırılması için yardım isterken Harbiye Nezâreti, Kolordu mevcudunun asayişsizliği önlemeye bile yeterli gelmediğini, yardım için mevcudun takviye edilmesi gerektiğini buna da İngilizlerin karşı çıktığını bildirdi⁴⁰.

Mayıs ayının ortalarından itibaren İngiliz makamları, 13. Kolordu'nun lağvedilmesi için baskıyı artırdı. İstanbul'daki İngiliz Kuvvetleri Başkomutanlığı bu işle en fazla meşgul olan makamdı. Başkomutanlık, doğrudan Kolordu'nun lağvedilmesi için girişimde bulunmak yerine, 2 Mayıs'ta Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazıda silah meselesini gündeme getirdi. General Milne, Allenby'nin emri doğrultusunda (onuncu madde) 13. Kolordu'nun tamamen terhis edilmesi gerektiğini belirterek, silah, cephane vs. bütün askeri malzemenin bir Osmanlı subayının gözetiminde İstanbul'a getirilmesini istedi. Milne, ayrıca malzemenin demiryoluyla nakledilmesini şart koşarak, kara yoluyla kuzeye nakle asla izin vermeyeceklerini ifade etti⁴¹.

Esasında bu yazı, Harbiye Nezâreti'nin silah nakliyle ilgili uygulamasına bir tepkiydi. Zira Nezâret, Mütareke hükümleri çerçevesinde *kadro fazlası* silahların nakli için emir vermişti. Bu durumda İngilizler, silah sevki için General Allenby'nin notasını, Harbiye Nezâreti ise 6 Ocak 1919 tarihli Barış Teşkilatı'nı esas almış oluyordu. Bu sebeple General Milne, 17 Mayıs'ta Harbiye Nezâreti'ni

³⁸ ATASE, İSH, K.21, G.95, B.95-7.

³⁹ ATASE, İSH, K.21, G.95, B.95-8.

⁴⁰ ATASE, İSH, K.23, G.91, B.91-1.

⁴¹ ATASE, İSH, K.21, G.88, B.88-7.

ALLENBY NOTASI

uyararak, silah sevkinin Allenby'nin isteği doğrultusunda yapılmasını istedi⁴². Harbiye Nezâreti, Milne'nin 2 Mayıs tarihli yazısına 10 Mayıs'ta verdiği cevapta; Nezâretin Kolordu'yu lağvetme yetkisine sahip olmadığını bununla ilgili kararın ancak Sadaret tarafından verilebileceğini Sadaret'in de, İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde girişimde bulunduğunu ve görüşmelerin devam ettiğini bu sebeple, şu anda kadro fazlası silahların nakledildiğini ifade ederek silahların iddia edildiği gibi kuzeye değil, en yakın demiryolu istasyonuna sevki için emir verildiğini belirtti⁴³. Harbiye Nezâreti, ikinci yazıya ise 21 Mayıs'ta cevap verdi. Nezâret, görüşmelerin devam ettiğini hatırlatarak bütün silahların sevk edilmesi için İngiliz Yüksek Komiserliği'nin cevabının beklendiğini ifade etti⁴⁴.

İngiliz Kuvvetleri Başkomutanlığı'nın bundan sonraki adımı 13. Kolordu'nun lağvedilmesi hususunda Harbiye Nezâreti üzerinde baskı kurmak oldu. Başkomutanlık, Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği üst düzey subaylar aracılığıyla Kolordu'nun bir an önce lağvedilmesi gerektiğini dile getirmeye başladı. Harbiye Nezâreti ise her defasında bölgede meydana gelecek boşluğun ve asayişsizliğin ne tür önlem alınırsa alınsın doldurulamayacağını gerekçe göstererek istekten vazgeçilmesini istedi. Bu düşünce, 19 Mayıs'ta Harbiye Nezâreti'nde yapılan görüşmede de dile getirildi. Görevli İngiliz subayı, asayiş sorununun Osmanlı Hükümeti'ni ilgilendirdiğini ve General Milne'nin yetkisi dışında olduğunu söyleyerek sorunun İngiliz Yüksek Komiserliği ile halledilmesini önerdi⁴⁵. Bundan İngilizlerin bölgenin asayiş sorununu kasıtlı olarak görmezlikten geldiği ve hatta Kolordu'nun lağvedilmesinde ısrar ederek, sorunu daha vahim bir hale sokmak istedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Harbiye Nezâreti asayiş sorununu kalıcı bir çözüme kavuşturmadan 13. Kolordu'nun lağvedilmesine karşı olduğundan Hariciye Nezâreti'ne başvurarak İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde girişimde bulunulmasını istedi⁴⁶. Hariciye Nezâreti, 20 Mayısta verdiği cevapta; sorunun siyasi olduğu kadar askeri olduğu gerçeğine dikkat çekerek kendilerinin İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde girişimde bulduklarını, askeri yönünün kalıcı bir çözüme kavuşması için ya Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevat Paşa'nın, ya da İkinci reis Kâzım Paşa'nın General Milne ile bizzat görüşmesini önerdi⁴⁷.

Taraflar arasında bu görüşmeler sürerken 13. Kolordu Komutanlığı da Harbiye Nezâreti'nin tezini daha kuvvetli savunması amacıyla 9 Mayıs'ta bölgeye

⁴² ATASE, İSH, K.21, G.88, B.88-2.

⁴³ ATASE, İSH, K.21, G.88, B.88-4; Harbiye Nezâreti, aynı gün (10 Mayıs'ta) Sadaret'e bir yazı göndererek, General Milne'nin istekleri hakkında bilgi verdikten sonra, kolordunun lağvedilmesi durumunda bölgede hükümet otoritesinden ve asayişten eser kalmayacağını, üstelik Vilâyât-ı Sitte'nin İngilizlerce işgal edilmesinin önünün açılacağına dikkat çekti (ATASE, İSH, K.21, G.88, B.88-5, 6).

⁴⁴ ATASE, İSH, K.21, G.88, B.88-1.

⁴⁵ ATASE, İSH, K.21, G.89, B.89-1.

⁴⁶ ATASE, İSH, K.21, G.89, B.89-2.

⁴⁷ ATASE, İSH, K.21, G.89, B.89-3.

SELÇUK URAL

ilişkin bilgiler içeren bir telgrafi Nezâret'e gönderdi. Telgrafta şu hususlara yer veriliyordu:

- Savaş sırasında Bitlis ve Van Vilayetleri göçmenlerinden Diyarbakır'a gelenler ile yerli ahali muhtelif yerlerden temin ettikleri silahlarla hızla silahlanmaktadır.

- Bölgede mevcut çeteler hatırı sayılır bir güce sahiptir (Çeteler en az silahlı yüz kişiden oluşmaktadır).

- Her aşiretin elinde önemli miktarda silah vardır.

- Dış kaynaklı her girişim bunların başına buyruk hareket etmesine yol açmaktadır.

- Siirt, Mardin, Silvan, Dirik ve Viranşehir'de Osmanlı Hükümeti'nin nüfuzu bir hayli zayıflamıştır.

- Yerli nahiye müdürlerinden bazıları doğrudan asayişsizliğin kaynağıdır.

- Yerli jandarmalar görev bilinciyle hareket etmemektedir.

- Kolordu her tarafa müfrezeler göndererek asayişi sağlamaya çalışmaktadır.

- Kolordu lağvedilirse, sadece mülki idareye bağlı kuvvetlerle Diyarbakır'da ve komşu vilayetlerde asayişi sağlamak imkansız hale gelecektir.

- 13. Kolordu Komutanlığı'nın çalışmaları sayesinde bazı aşiretler silahlarını teslim etmiştir. Kolordu lağvedilirse, güven ortamı yerini kısa sürede kargaşaya bırakacaktır.

- Jandarmaları buldukları yerin dışında kullanmak imkansızdır. Bu hususu Valiler de doğrulamaktadır⁴⁸.

İngiliz makamlarının, Harbiye Nezâreti'nin rahatsızlıklarını ve isteklerini görmemezlikten gelerek baskıyı artırması Osmanlı Hükümeti'ni bir karar almaya zorlamaktaydı. Meclis-i Vükelâ'nın genel temayülü 13. Kolordu'nun lağvedilmesi yönündeydi. Bu yüzden Harbiye Nezâreti, İngilizlerin yanı sıra diğer nezâretleri de ikna etmek gibi bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Nezâret, Kolordu'nun verdiği bilgileri esas alarak 13 Mayıs'ta Sadaret'e bir yazı gönderdi. Yazıda; kolordunun lağvının hemen ardından yeni İngiliz işgallerinin geleceğine dikkat çekilerek, Hükümet'in bunu kolaylaştıracak bir karar almaması istendi. Harbiye Nezâreti, Kolordu ile ilgili her ne karar alınırsa alınsın, askerinin terhis edilmesinden sakınılarak jandarmaya naklini tavsiye etti⁴⁹. Nezâret'in kötünün iyisi olarak öne sürdüğü tavsiye Meclis-i Vükela tarafından tek çözüm yolu olarak kabul gördü. 29 Mayıs'ta yapılan toplantıda 13. Kolordu'nun lağvedilmesine, erlerin bölgedeki

⁴⁸ ATASE, İSH, K.21, G.92, B.92-8,9.

⁴⁹ ATASE, İSH, K.21, G.92, B.92-6, 7.

ALLENBY NOTASI

jandarma teşkilatının eksikliğini kapatmak amacıyla jandarmada istihdamına ve subaylardan dahi gerektiği kadarının jandarmaya nakline karar verildi. Uygulama için de Dahiliye ve Harbiye Nezâretleri görevlendirildi⁵⁰.

Meclis-i Vükela'nın kararı 14 Haziran 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bildirildi. 12 Şubat tarihli İngiliz notasında 13. Kolordu'nun lağvı ile askerinin terhis edilmesi istenmişti. Meclis-i Vükela'nın kararına bakıldığında ise kolordu teşkilatı olarak lağvedilirken, terhisten özenle kaçınıldığı, askerinin büyük kısmının jandarmaya, diğer kısmının da diğer kolorduların (3. ve 15. Kolordular) takviyesine tahsis edildiği görülmektedir. Bu haliyle karar İngilizlerin beklentilerini tam olarak karşılamıyordu. Fakat mevcut şartlar altında bundan fazla taviz verilmesi de düşünülemezdi. Zira Mütareke'nin beşinci maddesine göre asayişin sağlanması Osmanlı Hükümeti'nin sorumluluğundaydı. Bu husus İngiliz Kuvvetleri Başkomutanlığı tarafından da kabul edilmekteydi⁵¹.

Harbiye Nezâreti, Meclis-i Vükela'nın kararını uygulamaya sokmadan önce, 13. Kolordu'nun düşüncelerini sordu. Komutanlık cevabında şu hususlara yer vermekteydi:

- 13. Kolordu, elindeki imkanlar (top, makineli tüfek vs.) göz önüne alındığında bölgenin asayişini jandarmadan daha iyi koruyabilir. Kolordu dışında hiçbir teşkilat bu görevi layıkıyla yerine getiremez.

- Kolordunun lağvedilmesi bir yana böyle bir söylentinin çıkması dahi İngilizleri hesap etmedikleri büyük sıkıntılarla karşı karşıya bırakır.

- İngilizlerin asker nakline engel olabilecekleri gözden uzak tutulmamalıdır. Bu hususta şimdiden gerekli önlemler alınmalıdır.

- İngilizler silahların bir subay gözetiminde İstanbul'daki depolara sevkinin kabul etmelerine rağmen, nakliyenin karadan kuzeye doğru yapılmasına (Sivas-Samsun-İstanbul) karşı çıkmaktadırlar. Teşkilat yapısı gereği ağır silahların (Top gibi) jandarmaya devri de mümkün değildir.

- Bölgede korumasız kalacak depolar halk tarafından yağma edilebilir. Böyle bir şey olmasa dahi İngilizlerin bunları ele geçirmeleri ihtimal dahilindedir⁵².

Yazıdan, asayişin sürdürülebilmesi için Kolordu teşkilatının ayakta kalmasının yanı sıra, silah depolarının korunmasının da önemli bir paya sahip olduğu ortaya çıkmaktaydı. Gerçektende silah ve cephane yanlış ellere (Ermenilere, ayrılıkçı Kürt aşiretlerine) geçerse hem bölge, hem de bütün Vilâyât-ı Sitte büyük siyasi ve askeri bunalıma sürüklenebilirdi. Bundan dolayıdır ki, Harbiye Nezâreti 5

⁵⁰ ATASE, İŞH, K.21, G.92, B.92-5; Esasında bu tarihlerde bölge valileri de, Dahiliye Nezâreti'ne gönderdikleri telgraflarda jandarmanın yetersizliğinin bahsederek, kısa sürede önlem alınmasını istiyorlardı (BOA, DH-KMS, 54-2/62; BOA, DH-KMS, 49-1/12)

⁵¹ ATASE, İŞH, K.21, G.96, B.96-1.

⁵² ATASE, İŞH, K.21, G.92, B.92-1, 2, 3, 4.

SELÇUK URAL

Temmuz'da Sadaret'i uyararak, Kolordu'nun dikkat çektiği hususlarda şimdiden önlem alınması gerektiğini belirtti⁵³.

Harbiye Nezâreti'nin, 7 Temmuz'da yapılan teşkilat düzenlemesiyle, 13. Kolordu'nun lağvedilmesini sürümce de bıraktığı anlaşılmaktadır. Zira Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'nden alınmasının ardından yapılan düzenlemede 13. Kolordu doğrudan Nezâret'e bağlandı⁵⁴. Bu düzenleme Nezâret'in Meclis-i Vükela kararını uygulamaya niyetli olmadığını gösteriyordu. Bu tavır bazı mülki makamlarda kararın değişmiş olabileceği kuşkusunu doğurdu. Öyle ki, Kolordu Komutanlığı dahi söylentilerin doğru olup olmadığını öğrenmek için Nezârete başvurdu. Verilen cevapta kararın geri alınması için başvuru yapıldığı, fakat yeni bir karar alınmadığı vurgulandı⁵⁵.

13. Kolordu'nun lağvedildiğini içeren yazıya İngiliz Yüksek Komiserliği 7 Ağustos 1919'da cevap verdi. Yazıda Mısır İngiliz Kuvvetleri Başkomutanlığı'nın barış teşkilatında öngörülen miktarı aşmaması şartıyla Kolordu mevcudunun jandarmaya nakledilmesini kabul ettiği belirtilmekteydi⁵⁶. Böylelikle 29 Mayıs tarihli kararın uygulanması açısından herhangi bir engel kalmıyordu.

İngilizlerin kararı kabul etmesine karşın, Harbiye Nezâreti itirazlarını sürdürmeye devam etti. Nezâret, Sadaret'e gönderdiği yazıda kararın sakıncalarına bir kez daha dikkat çekerken İngilizlerin de beklentilerini ortaya koyuyordu:

- *Jandarma teşkilatında topçu ve makineli tüfek sınıfları mevcut olmadığından Kolordu lağvedildiği an bu sınıflardan eser kalmayacaktır.*

- *Jandarmanın teşkilat ve kadrosu kısıtlı olduğundan subayların büyük kısmı jandarma kadrosunda istihdam edilemeyecek ve işsiz kalacaklardır.*

- *Vatan görevi addederek askerlik yapan erler jandarmaya nakil esnasında firara kalkışabilirler ve bu durum jandarmanın kuvvetlenmesine engel olabilir.*

- *Kolordu bölgesinde ahalinin büyük kısmı aşiretler halinde olup, bunların tamamı silahlıdır. Bölgede Kürtçülük akımı İngilizlerin teşvikiyle her geçen gün kuvvetlenmektedir. Kürtçülük akımının önündeki tek kuvvet 13. Kolordu'dur. Bu kuvvet, er mevcudundan ziyade teşkilat, subay, topçu ve makineli tüfek gibi sınıfların varlığından kaynaklanmaktadır.*

- *Bu hususlardan dolayı kolordunun yerini alması düşünülen jandarma teşkilatı üstleneceği görevleri yerine getiremeyecektir⁵⁷.*

⁵³ ATASE, İSH, K.21, G.96, B.96-2.

⁵⁴ ATASE, İSH, K.48, G.107, B.107-5.

⁵⁵ ATASE, İSH, K.48, G.107, B.107-1, 4.

⁵⁶ ATASE, İSH, K.21, G.97, B.97-6.

⁵⁷ ATASE, İSH, K.21, G.97, B.97-1, 2, 3, 4, 5.

ALLENBY NOTASI

Ahmet Cevdet Bey'in 16 Ağustos'ta gönderdiği telgraf Harbiye Nezâreti'ni doğrular nitelikteydi. Cevdet Bey, Kolordu bölgesinde 50-60 bin kadar silahlı aşiret kuvveti bulunduğunu, bu kuvvetlerin dağınık olmasının asayişin teminine imkan verdiğini, fakat dışarıdan bir kuvvetin bunları birleştirmesi halinde Kolordu'nun dahi bir şey yapmasının mümkün olmadığını ifade etti⁵⁸.

SONUÇ

13. Kolordu'nun lağvedilmesine yönelik itirazlar, Temmuz 1919'dan itibaren Hükümet'ten ziyade askeri kesimlerden ve Türk halkından gelmeye başladı. Bu hususta gelişmeleri yakından izleyen ve haklı olarak kaygılanan kişilerin başında 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa gelmekteydi. O biliyordu ki, 13. Kolordu'nun ortadan kaldırılması durumunda Kolordusu'nun geri bölgeleri tehlide açık hale gelecekti. Bu sebeple 3. Ordu Müfettişi Vekili sıfatıyla 9 Ağustos 1919'da Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği telgrafta; 13. Kolordu'nun hem lağvedilmek istenmesine, hem de bütün kolordular üç müfettişliğe bağlanmışken 13. Kolordu'nun Nezâret'e bağlanmasına itiraz etti. Karabekir Paşa, bu durumun bölgede ikinci bir İzmir olayının doğmasına yol açabileceğine dikkat çekerek kolordunun lağvedilmemesini ve kendi müfettişliğine bağlanmasını talep etti⁵⁹.

Kolordunun lağvedilmesi yönündeki isteğin bölgede bir Ermeni devletinin kurulmasına hizmet edeceğini düşünen Türk halkı da hükümete gönderdiği sayısız telgrafta her ne şekilde olursa olsun "*Büyük Ermenistan*" yaratılması projesine şiddetle karşı koyacağını ve bu uğurda gerekirse silahlı mücadeleye başlayacağını bildirdi. Türk halkı Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne gönderdiği delegelerle milletin ve devletin bölünmez bütünlüğünü garanti altına alan kararlar aldı ve bunları bütün dünyaya ilan etti. Bu husustaki azmini ve kararlılığını Urfa, Antep ve Maraş'ın savunması sırasında layıkıyla gösterdi.

İngilizlerin, 13. Kolordu'nun lağvedilmesine dair ısrarları Fransızlarla 15 Eylül 1919'da imzaladıkları Suriye Anlaşması'ndan sonra son buldu. Bu anlaşmayla, İngilizler, Musul Vilayeti'nin ve dolayısıyla Irak bölgesinin hakimiyetini ele geçirirken, güney sancaklarını Fransızlara bıraktı⁶⁰. Bu durumda 13. Kolordu'ya ilişkin sorunlar, Fransızlara havale edilmiş oluyordu. Fakat, Fransızların güney sancaklarını Ermeni birliklerini kullanarak işgal etmesi ve Ermenilerin Türk ahaliye karşı katliamlara girişmesi Kolordu'nun lağvedilme sorununu ikinci plana itti.

Elazığ'da Ali Galip Olayı'nın patlak vermesi Kolordu'nun lağvedilme sorununda dönüm noktası oldu. İngilizlerin, gayri meşru yollarla Milli Mücadele'yi yok etmek için hayata geçirmeye çalıştığı plan, Mustafa Kemal Paşa zamanında

⁵⁸ HTVD, Sayı: 10 (Aralık 1954), BN:231.

⁵⁹ ATASE, İSH, K.28, G.81, B.81-1.

⁶⁰ Anlaşma hakkında geniş bilgi için bkz: Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, Ankara 1994, s.40.

SELÇUK URAL

aldığı etkili önlemler sayesinde büyümeden önlendi. Buna karşın olay Heyet-i Temsiliye tarafından başarılı biçimde İngilizler aleyhine kullanıldı. Batı Anadolu'da meydana gelen Yunan katliamları Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin öncelikli meselesi olduğu için bu dönemde Kolordu'nun lağvedilmesi sorunu gündeme gelmedi. Nihayetinde Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'un işgalinin hemen sonrasında Anadolu'daki bütün askeri ve mülki makamları kendine bağlamasıyla sorun gündemden çıkarıldı. Böylelikle İngilizlerin Irak'ın kuzey sınırlarını Anadolu'nun içlerine kadar uzatmak ve mümkün olursa Mondros Mütarekesi'nin yirmi dördüncü maddesine işlerlik kazandırmak amacıyla ortaya attıkları 13. Kolordu'nun lağvedilmesi sorunu devletin ve milletin çıkarları gözetilerek yaklaşık bir yıllık çabanın yanı sıra gelişen siyasi ve askeri olaylara bağlı olarak ortadan kaldırıldı.